

Література

1. Стельмах С. П. Інтеграційні процеси в європейській історичній науці наприкінці XIX – на початку XX ст. // <http://www.history.org.ua/journal/-2005/5/3.pdf>. – С. 28.
2. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м.Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 6112, оп. 1, спр. 351.
3. ВДАЧОН, ф. 6112, оп. 1, спр. 69, арк. 65.
4. Турцевич И.Г. Водоснабжение древнего Рима // Сборник статей по классической древности. – К., 1884. – Вып. I; К., 1885. – Вып. II. – С. 297–298.
5. Турцевич И.Г. Борк и Бокль. Об одном замечательном произведении политической литературы XVIII в. – Нежин, 1912.
6. Там само. – С. 1.
7. Там само. – С. 2.
8. Центральний державний історичний архів України в м.Києві (далі – ЦДІАК), ф. 264, оп. 1, спр. 162, арк. 17, 14.
9. ВДАЧОН, ф. 6112, оп. 1, спр. 351, арк. 28–29.
10. ЦДІАК, ф. 264, оп. 1, спр. 122, арк. 21 зв.
11. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В.І.Вернадського, ф. 23, спр. 59, арк. 29.
12. Науковий архів Інституту археології Національної академії наук України, ф. 10, спр. Г-9, арк. 2.
13. ЦДІАК, ф. 264, оп. 1, спр. 117, 122, 162.
14. ЦДІАК, ф. 264, оп. 1, спр. 117, арк. 7 зв.
15. ВДАЧОН, ф. 6112, оп. 1, спр. 68, арк. 13.
16. Самойленко Г.В., Самойленко О.Г. Ніжинська вища школа: сторінки історії. – Ніжин, 2005. – С. 212.

Д.С.Гордієнко

Професор Петро Люперсольський – місце та роль в історичній науці

Античність є невід’ємною складовою історії України. В античну епоху на території сучасної України – в Північному Надчорномор’ї було засновано цілу низку грецьких колоній. Тісно з цими містами пов’язана історія Київської Русі. З прийняттям християнства на Русь прийшла й перекладна література з Візантії, яка містила й певну інформацію про античний світ. Особливо ж похвалився інтерес до античності у XVII ст. із заснуванням Києво-Могилянського та Львівського колегіумів.

Проте академічне вивчення всесвітньої історії в Російській імперії було започатковано лише з початку XVIII ст., коли була заснована в Петербурзі російська Академія наук і художеств, на роботу в яку були запрошені німецькі вчені [1]. Таким чином, з самого початку свого існування вітчизняне антикознавство розвивалось як відгалуження німецької школи. Одним з перших академіків істориків-класиків був Г.-З.Байєр, який прибув в Академію в лютому 1726 р. [2]. Серед робіт Г.-З.Байєра виділяється низка праць, присвячених історії Північного Надчорномор'я – скитам, кімерійцям, гіпербореям. Проте вже у XVIII ст. створюються й інші – університетські центри антикознавства, першим з яких був заснований 1755 р. Московський університет. На початку XIX ст. значно активізувалася перекладацька діяльність з давніх мов (І.Мартинов [3], І.Гнедич [4], В.Жуковський [5]). Поява великої кількості перекладів античних авторів спричинила піднесення інтересу до античності загалом, завдяки чому відбулось і посилене дослідження пам'яток Північного Надчорномор'я. Як наслідок – поява перших узагальнених праць (П.Леонтьєва, А.Уварова, Б.В.Кьоне та інші), а головне – сформувалася нова класична археологія і, як наслідок, – утворення Археологічної комісії (1859 р.) [6].

У першій половині XIX ст. на теренах Російської імперії було відкрито низку вищих закладів освіти, що також стали осередками античної науки в імперії. Однак на перших порах всесвітня історія у вищих закладах освіти була в жалюгідному стані. Існував лише один курс всесвітньої історії, який часто читався не фахівцями, як вітчизняними, так і іноземними [7]. На перших етапах з-поміж університетських професорів вирізняється постать професора Харківського (з 1831 р.), а згодом Київського (з 1834 р.) університетів В.Циха, який перший почав використовувати в своїх лекціях античні першоджерела та ознайомлював студентів з новітньою західною історіографією (працями Б.-Г.Нібур, О.Тьєррі, Ф.Гізо) [8].

Проте головним осередком вітчизняного антикознавства протягом усього XIX ст. залишався Санкт-Петербурзький університет, перелом у викладанні класики в якому був пов'язаний з приходом на кафедру загальної історії випускника Дерптського інституту проф. М.Куторги [9]. Фактично М.Куторга був "першим самостійним російським дослідником у сфері давньогрецької історії" [10], "першопочатківцем у нас науки про елліństwo" [11], що було яскраво засвідчено магістерською і докторською дисертаціями вченого.

Важливою сферою досліджень М.Куторги була політична історія Атен і Греції загалом архаїчного періоду. Серед робіт цього напрямку виділяється "История Афинской республики от убиения Иппарха до смерти

Мильтиада" (СПб., 1848) та "Персидские войны. Критические исследования событий этой эпохи древнегреческой истории" (СПб., 1858), яка була перекладена французькою мовою і деякі висновки з якої були сприйняті Е.Курциусом у його "Історії Греції" [12].

Як учений М.Куторга вирізнявся філософським складом думки. У статті "О науке и ее значении в государстве" вчений викладає свій погляд на завдання історичної науки, виходячи з національної позиції. Так, він заперечував пряме схиляння перед Заходом, що було загалом досить характерним для вітчизняної науки того часу [13]. Проте вчений заохочує всіляко сприймати досягнення зарубіжних учених, творчо переосмислюючи їх у контексті потреб вітчизняної науки і культури. Історичний процес М.Куторга розглядав як процес, зумовлений дією причинно-наслідкових факторів.

Таким чином, діяльністю М.Куторги завершився початковий етап розвитку вітчизняного антикознавства. Якщо раніше вітчизняна наука була такою лише за "політико-географічним фактором", позаяк її представниками, як правило, були іноземці (насамперед німці), то в постатях М.Куторги, М.Луніна, Д.Крюкова вона отримала власних представників, які вивели античну науку Російської імперії на рівень європейської.

Та попри блискучі викладацькі успіхи, проф. М.Куторга не обмежувався лекціями в університеті. З кінця 40-х років він створив у себе вдома щось на зразок історичного семінару для охочих студентів. Вихованцем семінару М.Куторги був Петро Люперсольський, який і став основоположником античної академічної школи в Історико-філологічному інституті князя Безбородька в Ніжині (далі – НІФІ).

Відтак, в історіографії, присвяченій ґенезі вітчизняного антикознавства, П.Люперсольський відомий саме як представник школи М.Куторги. Певну увагу йому приділив у своїй узагальненій монографії "Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века" [14] акад. В.Бузескул, а також Е.Фролов у монографії "Русская наука об античности" [15]. Таким чином, метою даної роботи є визначення власного місця вченого в історії вітчизняної класики.

Петро Люперсольський був випускником С.-Петербурзької духовної академії (1859 р.). На молодого вченого звернув свою увагу професор М.Куторга, під керівництвом якого на 1864 р. П.Люперсольським була підготовлена дисертація "Храмовый город Дельфы с оракулом Аполлона Пифийского в Древней Греции", по успішному її захисті та складанні при С.-Петербурзькому університеті іспитів йому було присуджено ступінь магістра загальної історії [16]. По проходженні закордонного відрядження

(1869–1871 рр.) у березні 1872 р. молодого вченого переводять на службу в Царство Польське, де він став доцентом, а згодом – екстраординарним професором Варшавського університету [17]. Та вже 1 серпня 1875 року Петро Люперсольський був призначений ординарним професором НІФІ по кафедрі загальної історії [18]. З цього часу вся подальша наукова доля професора П.Люперсольського була тісно пов'язана з Україною – з Ніжинським інститутом князя Безбородька, де й були створені більшість праць ученого.

На той час у європейських та вітчизняних університетах завданням класичної філології було дослідження естетичного боку античних текстів. У російських університетах, до того ж, з другої половини XIX ст. кафедри історії заміщалися місцевими кадрами, натомість кафедри класичної філології, як правило, до кінця XIX ст заміщались іноземцями. Натомість в Інституті князя Безбородька з самого початку в складі кафедри класики були представники вітчизняної науки, насамперед філолог-класик П.Нікітін.

Важливою у цьому аспекті є чітка позиція проф. П.Люперсольського, виражена в дискусії з приводу відкриття історичного відділення в НІФІ (1882 р.), що історик не може бути істориком без досконалого володіння давніми мовами [19]. Фактично П.Люперсольський чітко відстоював позицію поєднання в одному спеціалістові історика та філолога-класика, що було реалізовано вітчизняною наукою на кінець XIX ст. У Санкт-Петербурзькому університеті – як головному центрі антикознавства Російської імперії – відповідна реформа була проведена колегою П.Люперсольського по НІФІ професором П.Нікітіним та колегою по семінару М.Куторги професором Ф.Соколовим, що і визначило подальший розвиток вітчизняного антикознавства. Завершеного вигляду ці студії набули в діяльності учнів Ф.Соколова В.Латишева та С.Жебелєва. Прикметно, що наступником П.Люперсольського на кафедрі всесвітньої історії в НІФІ був учень Ф.Соколова проф. О.Покровський. Прийшовши на підготовлену наукову базу, в НІФІ з повною силою проявився талант О.Покровського, що неодноразово було відзначено й критиками на праці вченого [20].

Як учений-дослідник проф. П.Люперсольський працював у рамках школи М.Куторги. Інтерес П.Люперсольського цілком співпадав з науковим інтересом свого вчителя. Головною працею вченого є магістерська дисертація, вже у вступі до якої автор зазначав, що думка про те, що в Давній Греції поруч з храмами богам у межах міста існували храми у священних містах, а також храми, при яких розташовувались цілі міста, – своєрідні храмові міста, вперше висловив на своїх лекціях проф.

М.Курторга [21]. Найвідомішим з таких міст було місто Дельфи. Відтак, попри те, що на сьогодні багато висновків дослідника є аксіоматичними, на той час це було досить новаторське дослідження, багато з проблем якого було висвітлено вперше. Праці, які були в часи П.Люперсольського щодо давніх Дельф, це переважно невеличкі нариси, створені на дельфійському епіграфічному матеріалі, відтак давали уривчасті відомості про історію міста. Книга Петра Люперсольського довгий час залишалась єдиним монографічним дослідженням, присвяченим даній темі [22].

У постановці проблеми автор зазначав, що для давніх греків Дельфи були передусім оракулом, що і знайшло своє відображення в творах давніх авторів. Проте вони як місто мали і власну свою політичну і соціальну історію, що майже не висвітлено у працях давньогрецьких авторів [23]. Основними ж висновками П.Люперсольського були такі: Дельфійський оракул Аполлона мав загальноеллінське значення. Дельфи були храмовим містом, головним там був храм Аполлона, до якого належало місто. Верховна влада перебувала в руках жерців, а цивільне управління було копією з атенського державного устрою.

Дуже складною і дискусійною на сьогодні є проблема взаємозв'язку грецького поліса з попередньою крито-мікенською епохою. Таким чином, заслуговує на особливу увагу висновок П.Люперсольського, що першими жерцями в Дельфах були критяни [24], хоча про вплив на оракул о.Крит в історичний час нічого не відомо. Цей висновок є цікавий передусім тим, що зроблений він до широких розкопок на о.Крит.

Важливим є звернення автора до лінгвістичних джерел – лексики давніх авторів. Відтак, на основі поем Гомера П.Люперсольський прийшов до висновку, що заснування оракула сягає дуже давнього часу [25]. Досить скептично автор ставиться до переказу про первісну належність оракула богині Гері і Посейдону. Появу цього тандему він виводить з імені Посейдона як *Gaiēochos* – той, хто охоплює, тримає землю, *Ennosigaios*, *Ennosichtōn* – той, хто трусить землю [26]. До подібних висновків у сучасній науці, на значно ширшій текстовій базі, приходять і Х.Куйбіда [27].

Важко сказати однозначно, який вплив на розвиток науки мала дисертація П.Люперсольського. Книга вийшла досить невеликим тиражем, лише 600 примірників. Реакції критики на неї не було. Однак видається за неможливе говорити, що залишилася непоміченою. Петро Люперсольський мав загальну пошану, він уже тоді вважався талановитим істориком античності. Одного звання "учня Курторги", ймовірно, було замало, хоча певну роль це ім'я славетного вченого таки відіграло. Праця була новаторською, навіть для світової науки, не те, що для молодого вітчиз-

няної. Писати ж рецензію можна за наявності власного, дещо іншого погляду на дану проблему – інший був у М.Куторги, але найімовірніше він цілком врахований у дисертації П.Люперсольського. Натомість використання цієї праці в сучасних дослідженнях [28] певною мірою промовляє про її актуальність і на сьогодні.

До появи цієї праці в сфері грецької релігії значним монографічним дослідженням була лише магістерська дисертація П.Леонтьєва "О поклонении Зевсу в Древней Греции" (Москва, 1850), питання ж про храмові міста до П.Люперсольського взагалі не порушувалися. На початковій стадії були і дослідження, присвячені грецькому полісу. Ця тема розроблялася насамперед у працях М.Куторги, який фактично започаткував її у вітчизняній науці. В західній науці першою синтетичною працею, присвяченою Дельфам, була монографія Н.W.Parke "A History of the Delphic Oracle" (Oxf., 1939), що була створена вже на значному археологічному матеріалі. Проте, попри масштабні археологічні дослідження в Дельфах французької експедиції кінця XIX – першої половини XX ст., що опубліковані в серії "Fouilles de Delphes", і на сьогодні основні положення дисертації П.Люперсольського не спростовані. Більш того, саме на праці вченого побудовані відповідні розділи в монографіях А.Пучкова, що видані останнім часом [29].

П.Люперсольський одним з перших виділяє постать Перікла в історії Атен. На сьогодні "Епоха Перікла" стала усталеним поняттям [30], проте в часи П.Люперсольського тема політичної історії Атен лише розроблялася. Праця вченого "Очерк государственной деятельности и частной жизни Перикла" [31] викликала рецензію М.Куторги [32], яку він написав з метою ознайомити читачів з цим "чудовим твором і сприяти його поширенню" [33]. Починає він її з похвали, де П.Люперсольський називається "істинним автором" [34], проте далі переходить до досить жорсткої критики, на жаль, з погляду сьогодення не завжди справедливої. Попри критику, можливо, саме дана праця ніжинського професора спонукала М.Куторгу до написання власної праці про Перікла, яка стала останньою працею професора [35]. На відміну від П.Люперсольського, М.Куторга приходить до висновку про запровадження в Атенах Періклом особливої форми політичного устрою, до того ж вищої форми у греків, політії, яка проіснувала аж до македонського завоювання [36]. За концепцією М.Куторги, політія в Атенах прийшла на зміну демократії. Проте, з точки зору сучасності, це твердження видається досить дискусійним. Таким чином, концепція П.Люперсольського видається більш прийнятною.

Розпочинає свою працю П.Люперсольський загальним оглядом еллінської цивілізації, особливо зупиняючись на значенні цього світу для слов'ян з позицій еллінофіла. Так, автор зазначає, що в новій європейській історії склалося два світи: романський і греко-слов'янський, історичним прабатьком якого є давній еллінський світ. "То був світлий світ, з благородними і високими устремліннями до всього прекрасного і доброго, що властиво людській природі" [37]. Думка, що викликала схвальний відгук професора М.Куторги, який її вперше висловив у своїх лекціях за 15 років до П.Люперсольського. Професор зазначає, що автор нарисув не назвав автора цієї думки [38]. Головне, і це також відмітив М.Куторга, що ця думка доведена його учнем до аксіоматичності і стає, фактично, загальноприйнятною.

Попри всі "ораторські" недоліки, дана праця написана досить живою, захоплюючою мовою. В плані популяризації зацікавлення античністю вона, ймовірно, відіграла не останню роль. До появи монументальної монографії про Перікла професора В.Бузескула [39] вона мала і значну наукову цінність. На сьогодні, окрім історіографічного значення, має значення і як популяризаторська праця про античність.

Патетичний стиль праці, до якого звертається П.Люперсольський, ймовірно, зумовлений був соціальними перетвореннями, що відбувались у Російській імперії. Як зазначає сам автор, у той час "відбувся великий переворот у російському внутрішньому житті. Державною волею він покликаний на новий, більш вільний і широкий шлях свого розвитку" [40]. Звернення до античної демократії, її ідеалізація – це було втілення демократичних ідеалів і устремлень молодого російської інтелігенції. Перікл постає всесильним "монархом", який, проте, встановлює для народу демократичні засади, засади свободи і публічного суду.

Яскравою сторінкою історії вітчизняної науки другої половини XIX – початку XX ст. були Археологічні з'їзди. В роботі VI з'їзду в Одесі 15 серпня 1884 року від інституту разом з професором М.Бережковим взяв участь і професор П.Люперсольський, який підготував доповідь на тему "О Каллиппидах у Иродота (IV, 17)", яка фактично була скороченим варіантом статті "Что такое Hellēnes Skythai у Геродота IV, 17?" [41].

Давні скити були темою дослідження вже Г.-З.Байєра, однак проблема етногенезу скитів і на сьогодні залишається досить дискусійною. Такою ж залишаються і так звані *скити-елліни*, що лише один раз згадуються у Геродота (IV, 17). Як на середину XIX ст., так і на сьогодні часто цей етнонім розглядають як суміш еллінів і скитів – *Mixellēnes*. Тут П.Люперсольський полемізує з видавцем Геродота Августом Бьокком, який висловив думку про суміш цих двох народностей (*Hellēnes Skythai autem*

sant, qui ex Graecis et Scythis coaluerunt hybridae). Для П.Люперсольського *Mixellēnes* – це суто суміш еллінів з варварами, що зовсім не промовляє про суміш зі скитами [42]. Полемізує П.Люперсольський і з іншим відомим ученим Кольстером, який вважав, що *Hellēnes Skythai* – це елліни, які оселились у країні скитів. На основі детального розбору тексту четвертої книги Геродота, автор приходиться до висновку, що для еллінів було б досить тяжко виносити скитський спосіб життя [43].

Автор запропонував свій власний варіант вирішення дилеми. Для П.Люперсольського *Hellēnes Skythai* – означає еллінізованих скитів. У даному місці Геродота відобразився вплив еллінів на скитські племена. Хоча Геродот і зазначає, що скити неохоче переймали чужі звичаї, і особливо еллінські, проте на прикладі двох знатних скитів – Анахарсіса і Скиліса можна висувати, що такий вплив був наявний [44].

Попри незначний обсяг, ця стаття не втратила свого наукового значення і до сьогодні. В науці концепція П.Люперсольського підтримана більшістю істориків, серед яких Ф.Міщенко [45], Е.Еберт [46], С.Жебелєв [47], В.Блаватський [48] та Н.Шафронський [49]. Як на XIX ст., то вона важлива і тим, що це був приклад становлення вітчизняної науки як складової частини світової, адже полемізує вчений саме із західними авторами, які на той час були загальноновизнаними авторитетами, і насамперед з визначним європейським авторитетом у класичній філології учнем і колегою Вольфа А.Бьокком, видавцем давніх текстів.

Таким чином, можна підсумувати, що праці вченого з античної історії, що являли собою основну тему його наукових досліджень, були досить ґрунтовними дослідженнями, заснованими насамперед на джерелах – працях античних авторів. Питання, які порушив П.Люперсольський у своїх працях, як-от проблема храмових міст у Греції чи політична діяльність Перікла, були розроблені ним уперше.

Для україністики та історії церкви в Україні цінною і на сьогодні є праця П.Люперсольського "Воспоминания о протоиерее А.Ф.Хойнацком", яка, по суті, є єдиною працею неенциклопедичного характеру, що присвячена визначній постаті в історії Церкви, освіти та науки XIX ст. протоієрею Андрію Хойнацькому [50]. Фактично для сучасної науки ця розвідка вченого має навіть джерелознавчу цінність.

Таким чином, проф. Петро Люперсольський займає досить поважне місце в історичній науці. Він був одним із перших вітчизняних істориків-античників, які досліджували історію за першоджерелами. Його праці були новаторськими як за тематикою, так і за змістом. І хоча з часу виходу його праць у науку введено значний джерельний матеріал, що був невідомий

П.Люперсольському, основні висновки вченого залишаються не спростованими, відтак його праці і на сьогодні не втратили своєї цінності. Та головною заслугою вченого є професорська служба, насамперед в НІФІ, де впродовж 22 років (1875–1897 рр.) вченим була сформована наукова база антикознавства та підготовлено велику кількість учителів-класиків, серед яких частина випускників стала відомими вченими, як, наприклад, І.Турцевич та В.Савва (безпосередні студенти проф. П.Люперсольського), а згодом основоположник радянської університетської візантиністики М.Левченко. П.Люперсольський був одним з ініціаторів і авторів проекту і положення про історичне відділення в НІФІ. Саме це поєднання історика і філолога-класика в одній особі випускника інституту й вирізняло Ніжинський інститут серед інших подібних вищих закладів освіти Російської імперії.

Література

1. Бузескул В. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века. – К.: ПІД "Фолиант", 2004. – Ч. I. – С. 76.
2. Фролов З. Д. Русская наука об античности: Историографические очерки. – Санкт-Петербург: Изд-во СПб. ун-та, 1999. – С. 65.
3. Там само. – С. 122.
4. Егунов А.Н. Гомер в русских переводах XVIII–XIX веков. – Москва; Ленинград, 1964. – С. 147–295.
5. Там само. – С. 331–336, 357–375. Переклад В.Жуковського зроблено з німецької мови, бо грецької він не знав.
6. Фролов З.Д. Русская наука об античности. – С. 136–137.
7. Там само. – С. 143–147.
8. Там само. – С. 146–147; Бузескул В. Всеобщая история. – С. 67–69.
9. Там само. – С. 143, 161.
10. Там само. – С. 162–163.
11. Там само. – С. 163.
12. Див.: Фролов З.Д. Русская наука об античности. – С. 164.
13. Куторга М.С. О науке и ее значении в государстве // Журнал Министерства народного просвещения (далі – ЖМНП). – 1867. – №1. – С. 172.
14. К.: ПЦ "Фолиант", 2004. – Ч. I. – С. 181, 189.
15. Санкт-Петербург, 1999.
16. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м.Ніжин (далі ВДАЧОН), ф. 1105, оп. 1, спр. 8, арк. 6 зв. – 7 зв., 38 зв., 116 зв. – 117 зв., 134 зв., 148 зв.
17. Там само, ф. 1105, оп. 1, спр. 8, арк. 9 зв., 41 зв., 137 зв., 119 зв., 138 зв., 148 зв. –149; Kurjer Codzienny. –1872. – №188.
18. ВДАЧОН, ф. 1105, оп. 1, спр. 8, арк. 9 зв., 42 зв. – 43 зв., 120 зв. – 121 зв., 138 зв., 149.
19. Там само, ф. 1105, оп. 1, спр. 215, арк. 22–32.

20. Бузескул В.П. Рец.: А.Покровский. О хронологии Афинской истории VI ст. до Р. Х. – К., 1915 // ЖМНП. – 1916. – №1. – С. 148; Бузескул В.П. Рец.: А.Покровский. К вопросу об основном характере древнеэллинического государства. – Нежин, 1905 // ЖМНП. – 1906. – №5–6. – С. 159; Шульц Р.Ф. Рец.: А.Покровский. О красноречии у древних эллинов. – Нежин, 1905 // Записки Харьковского университета. – 1906. – Кн. 2. – С. 78–82.
21. Люперсольский П.И. Храмовый город Дельфы с оракулом Аполлона Пифийского в Древней Греции. – Санкт-Петербург, 1869. – С. III–IV.
22. Лише недавно вийшла нова монографія, присвячена цій темі (Кулишова О.В. Дельфійський оракул в системі античних міжгосударстенних отношень (VII–V вв. до н.э. – Санкт-Петербург: Издательский центр "Гуманитарная академия", 2001. – 432 с.). Однак автор не спростовує працю П.Люперсольського, хоча в деяких питаннях і дискутує з ним.
23. Люперсольский П.И. Храмовый город Дельфы. – С. IV.
24. Там само. – С. 113–118.
25. Там само. – С. 65–66.
26. Там само. – С. 65–70.
27. Хуторна Х.І. Структурні типи складних прикметників типу бахуврїхї в гомерівському епосї // Мова і культура. – К., 2007. – Т. VI (94), вип. 9. – С. 252–258.
28. Див., наприклад: Кулишова О.В. Вк. праця.
29. Пучков А.А. Очерки о древних и раннесредневековых городах: к поэтике античной архитектуры. – К.: Музична Україна, 2006. – С. 81–95; його ж. Города: от библейских времен до средневековья. – К.: Изд-ий дом А+С, 2005. – С. 51–60.
30. Див.: Балух В.О., Макар Ю.І. Історія стародавньої Греції. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – С. 142–146; Fox R.I. The Classical World. An Epic History from Homer to Hadrian. – I., 2005. – P. 151–158.
31. Известия НИФИ. – К., 1877. – Т. 1. – С. 1–74.; Окреме видання: К., 1877. – 74 с.
32. Куторга М.С. Новая книга о Перикле // Русский вестник. – 1880. – Февраль. – С. 811–852.
33. Там само. – С. 812.
34. Там само.
35. Куторга М.С. Афинская полития. Ее состав, свойство и всемирно-историческое значение // Куторга М.С. Собрание сочинений. – Санкт-Петербург, 1896. – Т. II. – С. 195–438.
36. Фролов З.Д. Русская наука об античности. – С. 166.
37. Люперсольский П.И. Очерк государственной деятельности и частной жизни Перикла. – К., 1877. – С. 5.
38. Фролов З.Д. Русская наука об античности. – С. 812–813.
39. Бузескул В.П. Перикл: Историко-критический этюд. – Харьков, 1889. – VII+418+IV с.
40. Люперсольский П.И. Очерк государственной деятельности. – С. 73.
41. ЖМНП. – 1884. – №12. – Отд. классической филологии. – С. 66–71.

42. Люперсольский П.И. Что такое "скифы-эллины" у Геродота // ЖМНП. – 1884. – №12. – Отдел классической филологии. – С. 68.
43. Там само. – С. 69.
44. Там само. – С. 69–70.
45. Мищенко Ф.Г. К вопросу о царских скифах // Киевская старина. – 1884. – №5. – С. 67.
46. Ebert M. Südrussland im Altertum. – Bonn; Leipzig, 1921. – S. 85.
47. Жебелев С.А. Северное Причерноморье: Исследования и статьи по истории Северного Причерноморья античной эпохи. – Москва; Ленинград, 1953. – С. 339.
48. Блаватский В.Д. Археология Боспора // Материалы института археологии. – 1954. – №33. – С. 43; он же. Земледелие в античных государствах Северного Причерноморья. – Москва, 1954. – С. 53.
49. Шафронская Н. В. О миксэллинах // Вестник древней истории. – 1956. – №3. – С. 41.
50. Вестник славянства. – 1893. – Кн. 8. – С. 85–100.

О.Г.Самойленко

Методологічні та історіографічні сентенції історика Вітольда Новодворського

Незаперечним досягненням української історіографії пострадянської доби стало те, що в останні десятиліття імена багатьох відомих у свій час учених, діяльність яких тісно пов'язана з Україною, були повернуті до наукового обігу, а їх творчий і життєвий шлях став об'єктом підвищеної уваги дослідників. Разом з тим частина науковців минулого не завжди справедливо забуті і залишаються маловідомими для широкого загалу українських істориків і бібліографів. Серед них й ім'я історика Вітольда Владиславовича Новодворського, який значну частину свого життя і науково-педагогічної діяльності провів в Україні.

Буде справедливим зазначити, що ще за життя вченого в Росії з'явилася ціла низка коротких біографічних чи біо-бібліографічних нарисів в енциклопедичних виданнях та словниках [1], але за радянських часів більш як на півстоліття науковий доробок В.В.Новодворського випав з поля зору дослідників. Лише в останні десятиліття минулого – перші роки нинішнього століття в українській та російській історіографії знову з'являються окремі згадки про вченого у контексті дослідження розвитку славістики чи методології історії в Російській імперії кінця ХІХ – початку ХХ ст. [2], але більшість із них не мають глибокого аналітичного характеру.